

Аналіз показників дослідженні показав, що у більшості молодших школярів загальний рівень усвідомленої агресії у поведінці за фактом був середнім та високим, і лише у деяких учнів – низьким. Зокрема, низький (від 1 до 3 балів) – спостерігався лише у дітей з нормальним мовленням (1%), більшість

учнів всіх категорій мали середній рівень (від 4 до 6 балів) (з ФФНМ – 96%; з нормою – 94%; НЗНМ–94%; ФНМ–81%), і високий (від 7 до 9 балів) спостерігався у невеликій кількості школярів з ФНМ (19%), НЗНМ (6%), з нормальним мовленням (5%) та ФФНМ (4%) (див. рис. 4).

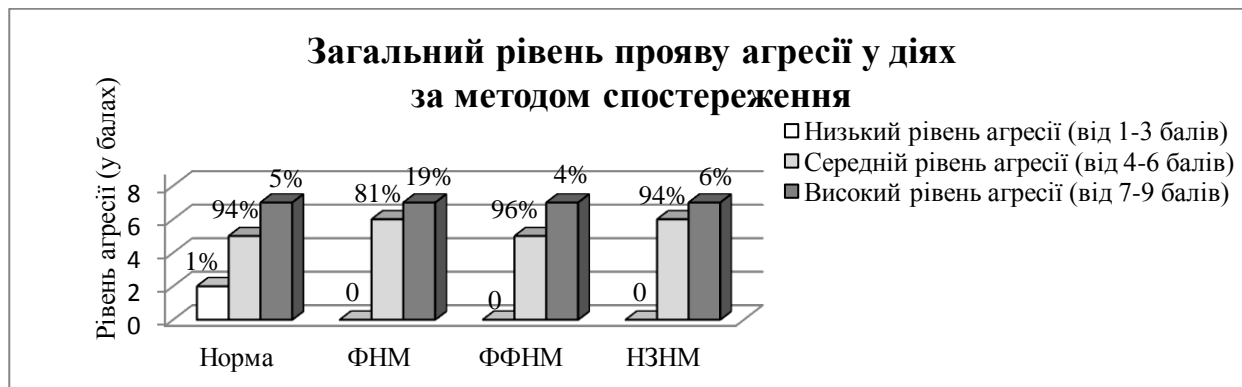

Рис. 4. Відсоткове співвідношення дітей з нормальним та порушеним мовленням в залежності від рівня агресивних дій у життєвих ситуаціях.

Висновки. Таким чином, чим складніше порушення мовлення, тим більший відсоток дітей переживає на високому рівні стан неусвідомленої агресії, моделює типи агресивної поведінки у своїй свідомості. Також було визначено, що усвідомлення свого стану найбільше було притаманно учням з НЗНМ, і невеликому відсотку дітей з нормальним мовленням. Агресія у поведінці на високому рівні найбільш була притаманна школярам з ФНМ, тоді коли інші діти з нормальним мовленням. ФФНМ та НЗНМ мали середній рівень агресії. І низький – був наявним невеликому відсотку учнів з нормальним психофізичним розвитком.

Отже, чим складніше порушення мовлення, тим глибше дитина переживає стан неусвідомленої агресії та моделює у своїй свідомості типи поведінки. Рівень усвідомленості та прояви агресії у поведінці не завжди мають пряму залежність від розвитку мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д.Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2001. – 672 с.
2. Романов А.А. Игротерапия как преодолеть агрессивность у детей, диагностические и коррекционные методики / А.А.Романов. – М.: Шк. Пресса, 2003. – 48 с.

3. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция / И.А. Фурманов. – Минск.: Ильин В.П., 1996. – 199 с.

УДК 376.1:372.45 "312"(09)

О. О. Білоконь

студентка спеціальності

«Корекційна освіта. Логопедія»,

В. М. Андросова

старший викладач кафедри логопедії,

Сумський державний педагогічний

університет ім. А. С. Макаренка

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕНЬ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

У статті висвітлено проблему вивчення порушень писемного мовлення на різних історичних етапах. Проаналізовано різні визначення термінів «дисграфія», «дислексія», розглянуто погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників на механізми порушень читання та письма.

В статті розглядається проблема изучения нарушенной письменной речи на разных исторических этапах. Проанализированы различные определения терминов «дисграфия», «дислексия», рассмотрены современные взгляды отечественных и зарубежных исследователей на механизмы нарушенной

чтения и письма.

This article enlightens the problem vivchennya of the violations of writing speech at different historical stages. It also considers modern opinions of native and foreign researchers to the mechanisms of violations of writing and reading.

Ключові слова: дисграфія, дислексія, мовленнева діяльність, психофізіологічні механізми, вищі психічні функції.

Ключевые слова: дисграфия, дислексия, речевая деятельность, психофизиологические механизмы, высшие психические функции.

Key words: dysgraphia and dyslexia, speech activity, physiological mechanisms, higher mental functions.

Постановка проблеми. Необхідною умовою успішного навчання учнів у школі є оволодіння писемним мовленням. Писемне мовлення дає можливість дітям засвоїти шкільну програму, озброює їх новими засобами мовленневої комунікації у письмовій формі. Воно позитивно впливає на формування особистості дитини та на її соціальну адаптацію в суспільстві. Писемне мовлення – це зорова форма існування усного мовлення. У це поняття входять дві рівноправні складові – читання і письмо. Нажаль, порушення письма і читання серед молодших школярів на сьогодні є поширеним явищем і має тенденцію до його зростання. Поширеність дисграфії серед дітей молодшого шкільного віку в Україні за даними О. Корнева становить 6-7 %, за даними Т. Пічугіної від 3 до 15 %. Патологію письма позначають терміном «дисграфія» («аграфія») – це часткова або повна неспроможність оволодіти навичкою письма, читання – «дислексія» («алексія») – повна або часткова неспроможність оволодіти навичкою читання [3, с. 499].

Мета статті. Дослідити проблему порушень письма і читання на різних етапах його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. До кінця XIX і початку XX ст. поширеною була думка, що порушення писемного мовлення є симптомом загального слабоумства і спостерігається тільки у розумово відсталих дітей. Такі спостереження були зроблені Ф. Бахманом і Б. Енглера. Однак ще в 1896р. Г. Морган описав випадок порушення читання і письма у

чотирнадцятирічного хлопчика з нормальним інтелектом і визначив цей розлад як нездатність орфографічно правильно писати і зв'язно читати без помилок.

Англійські лікарі-окулісти Керр і Г. Морган опублікували роботи, спеціально присвячені порушенням читання і письма у дітей.

Трохи пізніше, в 1900 і 1907 рр., Д. Гіншельвуд, окуліст з м. Глазго, описав ще кілька випадків порушень читання і письма у дітей з нормальним інтелектом, підтвердивши, що ці порушення не завжди супроводжують розумову відсталість. На порушення письма і читання як на самостійну патологію мовленневої діяльності вперше вказав А. Куссмауль ще в 1877 р. Д. Гіншельвуд вперше назвав труднощі в оволодінні читанням і письмом термінами «алексія» і «аграфія». Вчений позначив ними як важкі, так і легкі ступені розладу читання і письма.

Таким чином, в кінці XIX і на початку XX ст. існували дві протилежні точки зору. Згідно однієї порушення читання і письма – це симптом розумової відсталості; прихильники іншої вважали, що патологія читання і письма – ізольоване порушення, не пов'язане з розумовою відсталістю. В подальшому деякі вчені вважали, що в основі патології читання і письма лежить неповноцінність зорового сприйняття. Згідно з цим поглядом, механізмом порушення читання і письма є дефект зорових образів слів і окремих букв. У зв'язку з цим дефекти читання і письма стали називати «вродженою словесною сліпотою». Типовими представниками цього напряму були Ф. Варбург і П. Раншбург був першим, хто вказав на різні ступені прояву порушень читання та письма, позначивши їх термінами «легастенія» та «графостенія» [2, с. 10].

Поступово розуміння природи процесів читання та письма, механізмів дисграфій та дислексій змінювалось. На основі ретельного вивчення симптоматики писемних порушень неодноразово змінювалось і їх визначення та термінологія. Відбулось розмежування понять «алексія» та «дислексія», «аграфія» та «дисграфія».

Значний внесок у вивчення дисграфій зробив відомий невропатолог

К. Монахов (1914), який вперше пов'язав дислексію із загальним характером мовленнєвого порушення та афазією і виділив такі форми дислексії: оптична, акустична, моторна, ідеомоторна.

Великий інтерес свого часу представляло дослідження О. Ортона, який у 1937 р. опублікував роботу, присвячену розладам читання, письма й мовлення у дітей. О. Ортон зазначав, що основні труднощі у дітей з порушеннями читання і письма полягають в нездатності складати з літер слова. Він зробив висновок, що алексія і аграфія у дітей викликається не тільки моторними труднощами, але і порушеннями сенсорного характеру. Порушення читання і письма О. Ортон найчастіше спостерігав у дітей з моторними вадами, у шульгів і у тих дітей, у яких пізно здійснюється виділення провідної руки, а також у дітей з порушеннями слуху та зору [2, с. 15].

В зарубіжній науковій літературі проблема порушень писемного мовлення у дітей продовжує бути актуальною і на сучасному етапі. Ці порушення в 1960-х роках отримали назву «специфічні порушення навчання». Порушення стали називати специфічними через те, що вони мають свій механізм порушення і не пов'язані з інтелектуальною недостатністю або грубими дефектами аналізаторів (Gaddes W., 1980; Satz P., Morris R. 1981) [3, с. 505].

З ранніх робіт російських авторів слід зупинитися на роботах клініциста-невропатолога С. Мнухіна. У роботі С. Мнухіна «О врожденной алексии и аграфии» йдеться про те, що порушення читання і письма зустрічаються як у інтелектуально повноцінних, так і у розумово відсталих дітей. При різних ступенях розумової відсталості алексії і аграфія зустрічаються помітно частіше, ніж у нормальних дітей. Він також робить висновок про те, що порушення читання і письма не є ізольованим розладом, а супроводжуються цілим рядом інших порушень [2, с. 13].

У другій половині XIX ст. порушення писемного мовлення розглядалися російськими педагогами-дефектологами, психологами як наслідок відхилень у формуванні усного мовлення дитини (Ф. Рау, М. Хватцев, Р. Боскіс, Р. Левіна

та інші).

В своїх останніх працях, присвячених порушенням писемного мовлення, М. Хватцев відобразив більш високий рівень розуміння природи даних порушень. Зокрема, ним було розглянуто складну психофізіологічну структуру процесів читання і письма, дано визначення алексії, дислексії, аграфії, дисграфії, подано їх класифікацію [6, с. 70].

Значний внесок у вивчення дисграфії та дислексії зробила Р. Левіна. В її ранніх працях недоліки писемного мовлення вважались наслідком фонематичного недорозвинення. В наступних працях Р. Левіної, Н. Нікашиної, Л. Спірової та інших співробітників сектору логопедії інституту дефектології АПН РРФСР знайшов відображення новий системний підхід у розумінні дисграфій та дислексій у дітей. Порушення читання і письма розглядаються ними як один із проявів недорозвинення усного мовлення [3, с. 503].

У праці відомого нейропсихолога О. Лурії «Очерки психофизиологии письма», яка вийшла в 1950 році було розкрито нове розуміння механізмів дисграфії та дислексії з позиції нейропсихології та нейролінгвістики [5, с. 35].

У літературі термін «дисграфія» визначається різними авторами по-різному. Наприклад, Р. І. Лалаєва дає таке визначення: «Дисграфія – це часткове порушення процесу письма, що виявляється у стійких, повторюваних помилках, обумовлених несформованістю вищих психічних функцій, що беруть участь в процесі письма, дислексія – часткове порушення процесу оволодіння читанням, яке обумовлене не сформованістю вищих психічних функцій та проявляється в численних помилках, які стійко повторюються під час читання» [3, с. 548].

І. М. Садовнікова визначає дисграфію як частковий розлад письма, де основним симптомом є наявність стійких специфічних помилок, та не пов'язане з порушенням слуху, зору, зниженням інтелекту [4, с. 58].

Є. Логінова, поділ понять «труднощі в опануванні письма» і «дисграфія» розуміє як стійке порушення у дитини процесу

реалізації письма на етапі шкільного навчання, коли оволодіння технікою письма вважається завершеним. А. Л. Сиротюк пов'язує дисграфію з недорозвиненням, дисфункцією кори головного мозку [2, с. 27].

О. М. Корнев називає дисграфією стійку нездатність опанувати навичками письма за правилами графіки, незважаючи на достатній рівень інтелектуального та мовленнєвого розвитку і відсутність грубих порушень зору і слуху, а дислексію визначає як стан, основним проявом якого є стійка вибіркова нездатність опанувати навичкою читання, незважаючи на достатній для цього рівень інтелектуального і мовленнєвого розвитку, відсутність порушень слухового і зорового аналізаторів і оптимальні умови навчання. На його думку, дислексія виникає внаслідок порушення специфічних церебральних процесів, що становлять функціональний базис навички читання [3, с. 507].

Вивчення механізмів порушень письма і читання в сучасній логопедії спирається на комплексний підхід, який включає клінічний, психологічний, психолінгвістичний, психофізіологічний та методичний аспекти.

З позиції клінічного та клініко-психологічного підходів дисграфія розглядається не як самостійне порушення, а як один із симптомів, які входять до комплексу інших, переважно неврологічного або енцефалопатичного порушення (В. Ковальов, С. Мнухін) [3, с. 503].

З позиції психофізіологічного підходу, спрямованого на вивчення психофізіологічних механізмів процесу письма та читання, дисграфія розглядається як наслідок порушеної аналітико-синтетичної діяльності мовнослухового, мовнорухового, зорового та рухового аналізаторів, а дислексія як наслідок порушеної аналітико-синтетичної діяльності мовнослухового, мовнорухового та зорового аналізаторів (С. Ляпідевський, В. Басонова, О. Токарева).

Психолінгвістичний аспект вивчення цих порушень розглядає механізми дисграфії як розлад операцій породження мовленнєвого висловлювання (О. Леонт'єв, О. Лурія).

Найбільш сучасними аспектами вивчення дисграфії є психолого-

логопедичний та тісно пов'язаний з ним психолінгвістичний аспекти.

Психолого-логопедичний та психолінгвістичний аспекти співвідносять дисграфію у дітей із несформованістю вищих психічних функцій, а також тих чи інших операцій письма (Р. Лалаєва, Р. Левіна, І. Садовникова, Л. Спірова).

Методичний аспект дисграфії полягає у розробці спеціальних корекційних методик подолання та попередження вад читання та письма у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з різними психофізичними вадами [3, с. 504].

Висновки. Таким чином, писемне мовлення є складною за структурою формою мовленнєвої діяльності, яка вимагає залучення великої кількості різних мозкових операцій. У наш час існують різні точки зору на походження та визначення дисграфії і дислексії як самостійного мовленнєвого порушення. Це свідчить про те, що проблема порушень писемного мовлення є складною і потребує більш широкого підходу до подальшого її вивчення як на історичному етапі, так і в сучасній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнев О. М. *Нарушения чтения и письма у детей* / О. М. Корнев. – М.: Изд. «Просвещение», 1997. – 286 с.
2. Лалаева Р. И. *Нарушения процесса овладения чтением у школьников* / Р. И. Лалаева. – М.: Изд. «Просвещение», 1983. – 136 с.
3. Шеремет М. К. *Логопедія* // Під ред. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
4. Садовникова И. Н. *Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников* / И. Н. Садовникова. – М.: Изд. «Владос», 1997. – 256 с.
5. Лурия О. Р. *Очерки психофизиологии письма* / О. Р. Лурия. – М.: Изд. «Владос - Пресс», 1989. – 84 с.
6. Хватцев М. Е. *Аграфия и дисграфия. Хрестоматия по логопедии* / М. Е. Хватцев. – М.: Изд. «Просвещение», 1997. – 120 с.